

בית הספר "יבנה" היה בתחילת רחוב לוקשה, שבו התגוררנו, סמוך לרחוב ינובה. דרך רחוב ינובה עבר מעל לנהר הויליי גשר שהוביל לסלבודקה.

בית הספר נוסד כדי להציל את הדור הצעיר בקובנה וביתר העיירות מנגע ההשכלה, שעשתה בו שמות. ההשכלה התפשטה אז בממדים מבהילים, וגדולי התורה ראו בהקמת בית ספר בעל רמה גבוהה בתורה וביראת שמיים - עוגן הצלה לסחף הנורא.

כידוע, רוב ראשי המשכילים הלוחמים בדת - היו בליטא. שמותיהם ידועים, ועל כן אמנע מלהזכירם. כדי להצליח בדרכם הם פעלו בעורמה תחת מסווה של יהודים חרדים לכל דבר. הם קיימו מצוות, באו להתפלל בבתי כנסת והתנהגו ככל היהודים שומרי התורה והמצוות. בחיצוניותם לא ניכר כי רצונם הוא עקירת הדת. הם הציגו את עצמם כאילו כל כוונתם לעזור לנוער היהודי ללמוד השכלה כללית, כדי שיוכלו להתפרנס בכבוד.

בליטא מצאו ראשי המשכילים קרקע פוריה לתוכניותיהם הנלוזות, זאת משום שהעניות שם היתה איומה. לנוער המתבגר בליטא בעיקר בעיירות לא היתה פרנסה.

הקרקעות היו שייכות ברובן לאיכרים הליטאים. עיקר פרנסתם של היהודים הגיע ממקצועות שונים שבהם עסקו. היהודים היו חייטים, סנדלרים, מסגרים, נפחים, נגרים ובעלי מקצועות נוספים.

הבעיה הייתה, שלאיכר הליטאי כמעט לא היה צורך בכל המלאכות הללו: הוא ארג ותפר בעצמו את הבגדים הגסים שלא בלו, נעל נעלי עץ, "קלומפעס" בלשון העם, שגם אותן ייצר בעצמו. הוא נזקק לחולצה, חליפה ונעליים רק בימי ראשון כשהלך לכנסיה, וגם אז היה הולך יחף מביתו עד הכנסייה ונועל את נעלי העור רק בהגיעו סמוך לכנסיה.

המצב בעיר היה מעט יותר טוב. אמנם היה ביקוש לאומנויות השונות שבהן עסקו היהודים, אולם גם בעיר לא יצאו רוב היהודים מכלל עניות.

היסטוריונים שונים כותבים, כי לפני כמאה וחמישים שנה גרו בליטא ובסביבותיה כשמונה מאות וחמישים אלף יהודים. במשך השנים עזבו את ליטא יהודים רבים

כדי לתור אחר פרנסה במקומות אחרים. כמאה אלף מיהודי ליטא הגרו לדרום אפריקה, ורבים נסעו לאמריקה בפרט לארגנטינה. הברון הירש הזרים תקציבים לבניית כפרים בארגנטינה, בהם יעבדו יהודים אדמות לפרנסתם. כמו כן היתה אף עלייה לארץ ישראל.

לאחר מלחמת העולם הראשונה נותרו בכל עירות ליטא כמאתיים שבעים אלף יהודים, וכמאה אלף יהודים נותרו בוילנה ובסביבותיה. יתר היהודים עזבו את ליטא עקב העניות הגדולה והקושי במציאת פרנסה.

לאור כל האמור על קשיי הפרנסה, ניתן להבין את דרכי פעולתם של המשכילים. הם פנו ליהודים באמרם, כי במקום להמשיך ולעסוק במקצועות שאין להם ביקוש, יפנו לעסוק במקצועות מבוקשים, כגון פקידות עירייה, הנהלת חשבונות ועוד.

הליטאים לא ידעו קרוא וכתוב, ובקושי ידעו את השפה הליטאית, כך שלמשרדים הרשמיים השונים חסרו פקידים היודעים את השפה הליטאית. היות שליטא היתה תחת שלטון הרוסים במשך כשלוש מאות שנה, לא ידעו תושבי המדינה את שפתה. היהודים המשכילים החיו את השפה הליטאית. הם בנו את כללי הדקדוק הליטאי, שהיה מורכב וקשה, והחזירו את השפה להמונים.

בבנקים היה ביקוש גדול למנהלי חשבונות, כיוון שרוב החישובים נעשו בצורה ידנית או לחילופין במתקן כפתונים מסובך (ברוסיה וביתר המדינות שהיו תחת שלטון הקומוניזם, משתמשים עד היום בשיטות חישוב אלו).

זכורני, כי בהיותי ילד נכנסתי למחלקת הנהלת חשבונות באחד הבנקים. עבדו שם כארבעים מנהלי חשבונות שעסקו בחישובים שונים, שהיום עורך אותם פקיד אחד בעזרת מחשב.

המשכילים הציעו ליהודים ללמוד מקצועות נוספים: הנדסה, רוקחות, רפואה, משפטים והוראה בגימנסיות הליטאיות. הם סינוורו את עיני המון העם הפשוט ויצאו בהכרזה: "די למגורים בכפרים בעוני ובדלות! לימדו בבתי ספר ובגימנסיות ותוכלו לעבור לערים הגדולות ולהתפרנס בכבוד!"

לצערנו הרב, הם אכן הצליחו. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה החלו לפתוח בתי ספר וגימנסיות בערים הגדולות.

היהדות החרדית יצאה במלחמה נגדם. המלחמה התנהלה בעיקר נגד ראשי

הבנק בקובנה

המשכילים, ששמותיהם מפורסמים לידעי ההיסטוריה של ליטא. כמשקל נגד הקימו היהודים בכל מקום חדרים, תלמודי תורה וישיבות קטנות. המשבר שהביא להשתלטות מוגברת של המשכילים על הציבור היהודי, ארע בשנות מלחמת העולם הראשונה.

הצאר הרוסי פרסם צו מלכותי שאמר, כי יהודי ליטא הגרים בקרבת הגבול הפרוסי-גרמני צריכים לגלות לעומק רוסיה ולהתרחק מהחזית הגרמנית.

הסיבה לגלות זו הייתה, כיון ששפת היהודים היתה שפת האידיש, שדומה מאד לשפה הגרמנית. הרוסים טענו, כי עקב הקרבה בשפה עלולה להיווצר הידברות של היהודים עם הגרמנים. מסיבה זו החליטו כי היהודים משמשים מרגלים בעבור הגרמנים ורצו להרחיקם מהם.

העיירות ששכנו סמוך לגבול הגרמני, נכבשו על ידי הגרמנים מייד עם פרוץ המלחמה. עקב זאת היהודים שגרו בעיירות אלו לא הוצרכו לגלות, אולם היהודים שגרו ביתר האזורים שלא נכבשו - נאלצו לגלות. בעיקר היו אלו מאות

אלפי יהודי קובנה וסביבותיה, שעזבו את האזור ועברו לעומק רוסיה, רובם לעיר מינסק.

מספרים, כי בזמן מלחמת העולם הראשונה גדלה האוכלוסייה היהודית של מינסק וגרו בה כמאתיים אלף יהודים, זאת עקב ריבוי הגולים שנקראו באידיש "בז'ניצעס".

כל הישיבות בליטא, כדוגמת סלבודקה, וראשי הישיבות, כמו הגאון ר' ברוך בער ליבוביץ, וכן רוב הרבנים וראשי הקהילות - עזבו את ליטא. נותר בערים רק מיעוט מבין הרבנים, ולהבדיל אף ראשי המשכילים, שכביכול היו נאמנים לממשלת רוסיה.

לאחר המלחמה הורשו היהודים לחזור למקומם על פי הסכם שנעשה עם רוסיה, שהתחייבה לאפשר לפליטים לשוב לרוסיה. גם סבי ומשפחתו חזרו לקובנה, והוא חזר לרבנותו בהר הירוק.

במשך הזמן שנעדרו היהודים החרדים מהעירות בליטא, השתלטו המשכילים על הנהלת הקהילות. הנהלת הקהילה בכל עיר ועיר היתה הגוף הבוחר את רבני העיר ואת השוחטים, והייתה ממונה על כל ענייני הדת.

שליטה בהנהלת הקהילה, פירושה שליטה בתקציבים, אף שהיו מועטים בשל העניות הגדולה ששררה בליטא. היות שדרך הנהלת הקהילה עברו הכספים לצרכי הדת השונים.

השתלטות המשכילים על הנהלת הקהילות הניבה ראשית, כסף! באמצעותו הם הצליחו להקים בתי ספר יסודיים וגימנסיות נטולות כל זיק יהודי.

המשכילים מינו בצוות ההוראה גם מורים דתיים כדי לסנוור את עיני הציבור, שלא יבחינו בתרמית. המורה לתנ"ך היה משכיל, שכיסה את ראשו בכיפה רבנית גדולה והראה עצמו כתלמיד חכם גדול (את התנ"ך לימד עם פירושי משכילים והפכו למקצוע חול). כדי להשלים את התרמית, הם אף התפללו בכיתה עם הילדים הקטנים בתחילת דרכם.

הציבור שומר המסורת לא ראה בלימוד השכלה בגימנסיות העברה על הדת, אלא להפך. הם חשבו, שהנוער יישאר שומר תורה ומצוות ויצטייד גם בהשכלה כללית, כפי שהיה בגרמניה - "תורה עם דרך ארץ". הם לא שמו לב לעורמה שבפעולות המשכילים והפקידו את חינוך הילדים בידיהם.

היהודים החרדים חפצו להוציא את השליטה בהנהלת הקהילות מידי המשכילים. מלבד העניין הכספי, היו חששות נוספים: היהודים החרדים חששו שבעקבות שליטתם של פורקי העול בהנהגת הקהילה יופעלו לחצים בקשר למינוי רבנים, דיינים, שוחטים ושאר כלי הקודש.

בזילנה למשל, ניצלו המשכילים את היעדרו של רב העיר בשנות מלחמת העולם הראשונה. כאשר הגאון רשכבה"ג הרב ר' חיים עוזר גרודז'ינסקי קיבל צו לעזוב את זילנה, בחרו ברב רובינשטיין לרבה של זילנה. מאוחר יותר, לחמה היהדות החרדית ברב רובינשטיין, למרות היותו תלמיד חכם, כיון שראו בבחירתו פגיעה ברשכבה"ג הרב ר' חיים עוזר גרודז'ינסקי.

בקובנה בכל ישיבות הנהלת הקהילה היו נואמים אנשים מלומדים, כביכול, בעלי תואר אקדמאי, והיו מתקיפים את הרב בטענות אוויליות, תוך שהם מציגים אותו כאחד הריקים. אבי הצדיק היה מופיע במתכוון בכל האסיפות הללו, כדי להגן על כבוד רבה של קובנה, הגאון הרב שפירא. יושב ראש הקהילה לא התערב בנעשה ונתן למשכילים את זכות הדיבור, כאילו מדובר בפרלמנט שבו זכות הדיבור שייכת לכולם. לא ניתן לתאר את עזות מצחם של הצעירים ה"מלומדים" כלפי הרב.

אבא היה גיבור עצום. הוא יכול היה לתפוס את הנואם עז הפנים ולשלח אותו החוצה לבל יעז לחזור. רבים חששו מאבא, בשל עושרו ובשל העובדה שליטאים רבים עבדו אצלו. אדם שהעז לנגוע באבי, היה מתחייב בנפשו.

פעמים רבות בשעת אסיפות הנהלת הקהילה, כאשר אבא היה שומע את דבריו העזים של הנואם, היה מקים קול צעקה, והנואם עצמו היה מסתלק מהשטח במהירות, לבל תפגע בו ידו של אבא.

המשכילים ניצלו את שש שנות הגלות של היהדות החרדית ועשו שמות וחורבן ביהדות התורנית של ליטא המפוארת. היו אלו שני עולמות: העולם התורני המפואר לפני מלחמת העולם הראשונה, והעולם המיותר שלאחריה.

כאמור, המון העם לא הבחין כי לימודי ההשכלה נוגדים את הדת. רבים מהציבור היו מתפללים בבתי כנסת, לומדים שיעורי תורה ושולחים את ילדיהם לבתי

הספר של המשכילים, בחושבם שבניהם יישארו שומרי תורה ומצוות גם לאחר לימודם ^{ע"י התורה} שם.

בתחילת התקופה היו בתי הכנסת מלאים באלפי מתפללים. השבת והכשרות נשמרו בשלמות, אולם המצב לא נשאר כך. הנוער שלמד בגימנסיות התנתק אט אט משמירת התורה והמצוות. ראשית, נתן הדבר את אותותיו בתלמידי הישיבות - והישיבות הגדולות החלו להתרוקן מתלמידיהן.

קודם לכן היו מגיעים לישיבות הגדולות עשרות בחורים מכל עיירה ועיירה בליטא, ואילו לאחר התפשטות ההשכלה בקרב הנוער שלמד בגימנסיות, הגיעו יחידים בלבד. רוב תלמידי הישיבות בעת ההיא, היו בניהם של רבנים ושל ראשי ישיבות, בני שוחטים ובניהם של תלמידי חכמים ושל אנשים החרדים לדבר ד', שלא שלחו את ילדיהם ללמוד בגימנסיות של המשכילים.

באותה מידה החלו להתרוקן אף הישיבות הקטנות והחדרים, כיון שחלק גדול מהיהודים שלח את הילדים לבתי הספר של המשכילים.

בזמן המלחמה, עם הצבא הגרמני הגיעו רבנים צבאיים מגרמניה. הם היו מלומדים, בעלי השכלה רחבה ונושאי תואר "דוקטור", אולם הדבר לא פגם ביראתם לדבר ד'. הם היו שומרי תורה ומצוות בשלמות. ביניהם היה הרב ד"ר קרליבך, שהיה ירא שמיים ושלם ביהדותו.

הרב ד"ר קרליבך סייע רבות ליהדות החרדית בליטא ונותר בליטא לאחר המלחמה. הוא ראה את החורבן הגדול שעשו המשכילים בחינוך הטהור, וכמשקל נגד לפעולותיהם הוא הקים בקובנה בית ספר עממי וגימנסיה דתית-חרדית, שנקראה "גימנסיה ריאלית". פעולותיו דמו לאופי הפעולות שנעשו להצלת הנוער החרדי בגרמניה מאבדון רוחני.

אולם יהדות ליטא לא היתה כיהדות גרמניה. החינוך החרדי של יהדות גרמניה האורתודוקסית, לא התאים לליטא התורנית ופעולותיו של ד"ר קרליבך נכשלו. מאוחר יותר עזבו רוב הלומדים בגימנסיה שלו את קיום המצוות. ללא לימוד התורה בחדרים ובישיבות הקטנות, לא היה קיום ליהדות, ורבים זנחו את הדת.

בקובנה היו שני חדרים גדולים. באחד מהם לימד המלמד המפורסם הרב סטרליץ. הוא חונן בכושר הסברה עצום. בכל ליל שבת הוא היה אומר שיעור בחומש וברש"י בבית המדרש החדש במשך כשעתיים. בשיעורו השתתפו מאות

אנשים בישיבה, ואף בעמידה. המקום היה מלא עד אפס מקום, והכל הקשיבו בפה פעור לפנינים שדלה ממעמקי התורה.

אף אני הייתי בין שומעי השיעור, אך מחמת גילי הצעיר - בן שבע או שמונה שנים - לא הבנתי את דבריו, אולם המראה של מאות האנשים המאזינים בשקיקה לשיעור, נותר חרות בזכרוני.

המחבר, האח ר' יוסף ז"ל והאח ר' רפאל

[צילום: @238562](#)

כשאחי הבכור, ר' יוסף זצ"ל, למד אצל הרב סטרליץ, היו בחדר כארבע מאות-חמש מאות תלמידים. בקובנה היה חדר נוסף, אף הוא מצוין, ולמדו בו כחמש מאות ילדים. גם המלמד הראשי בחדר זה היה מפורסם כאחד המלמדים המצוינים בקובנה. מלבד חדרים אלו, היו חדרים נוספים בסלבודקה וביתר פרברי קובנה. בחדרים אלו למדו כשלוש שנים, בעיקר קריאה, תפילה וחומש עם פירוש רש"י.

[אוצר החכמה](#)

הילדים שסיימו ללמוד בחדרים אלו יצאו כשבסיס חזק ללימוד בידם, ויכלו להמשיך ללמוד בתלמוד תורה. את כל החדרים המצוינים בקובנה הרסה ההשכלה עד היסוד.

כאמור, כשאחי הבכור למד בחדר של הרב סטרליץ, למדו שם כחמש מאות ילדים. לאחר שנתיים, כשאחי, ר' דוב, החל ללמוד אצל הרב סטרליץ, למדו שם רק כמאה וחמישים ילדים. לאחר כשנתיים נוספות הגיע אף אחי, ר' רפאל, ואז למדו שם כשלושים תלמידים בלבד. כאשר אני עמדתי להיכנס לחדר לאחר שנתיים נוספות, למדו בו רק כחמישה ילדים, והוא עמד להיסגר.

במשך כשמונה שנים היתה ירידה עצומה כזו במספר התלמידים. ירידה זו נגרמה

מהתפשטות ההשכלה, שהרסה עד היסוד את החינוך החרדי בקובנה. חדרים בודדים נשארו בסלבודקה ובמספר עיירות נוספות. יתר בתי החינוך נסגרו.

המון העם נסחף במירוץ אחר ההשכלה. נפתחו גימנסיות רבות בהנהלה פרטית, שכר הלימוד בהן היה גבוה, ובכל זאת, שלחו הורים רבים את ילדיהם לשם, במטרה לרכוש מקצוע מבוסס.

בקובנה היו גימנסיות ובתי ספר שהתנהלו בשפה העברית, כמו "גימנסיה ריאלית" ו"תרבות שוובס". היו בתי ספר שהתנהלו בשפת האידיש, מטעם הבונדיסטים והקומוניסטים, כמו בית ספר "קומרץ". למעשה, בית ספר זה היה מטעם המחתרת הקומוניסטית היהודית.

תוך זמן קצר עזבו רוב תלמידי הגימנסיות את דרך התורה. בתחילה היו מופיעים בבית הכנסת בשבתות ובמועדים לכבוד ההורים, אולם עד מהרה גם השתתפות זו נפסקה, ועד ששמו ההורים לבם לדבר, לא ניתן היה לעשות מאומה.

בן דודי למד בגימנסיה הריאלית. אביו היה אדם דתי, שומר מצוות בשלמות. בשבת אחת הלכנו יחד בכחוב, לפתע הוא הראה לי שבכיסו יש כסף. הזדעזעתי עד עמקי נפשי. הגם בן דודי המשתייך למשפחה דתית ייסחף במערבולת התקופה? מובן שהתרחקתי ממנו מייד וניתקתי כל קשר עמו.

אך הוא לא היה היחיד. חלק גדול מבני הדור הצעיר נקרע מעמנו בעטיו של החינוך החילוני בגימנסיות.

רבה של קובנה, בעל "דבר אברהם", נשא את דבריו על הידרדרות המצב הרוחני בקובנה. השפעתם ההרסנית של המשכילים נראתה כעבור זמן לא ארוך גם

רבי אליעזר זילבר זצ"ל ורבי אברהם דובער שפירא
ה"דבר אברהם" - רבה של קובנה

בבתי הכנסת. בתי כנסת, שלפני הכיבוש הרוסי היו מלאים בציבור גדול, החלו להתרוקן ממתפלליהם ומלומדיהם עד שבקושי גייסו מניין. רבה של קובנה שאל: "היכן כל המתפללים? לאן נעלמו כולם?"

אוצר החכמה

הוא הסביר את דבריו על פי תפילתו של אברהם אבינו על סדום: בתחילה ביקש אברהם, שהקב"ה יחוס על סדום בזכות חמישים הצדיקים שיש בה, ותוך כדי תפילתו ירד מספר הצדיקים עד עשרה. מדוע לא החל אברהם להתפלל מייד בעבור העשרה?

אוצר החכמה

הסביר רבה של קובנה: כאשר אברהם אבינו החל להתפלל על סדום, הוא הכיר את האיזור וידע שיש שם חמישים צדיקים. אילו לא היה יודע שזהו מספר הצדיקים, לא היה מתחיל להתפלל. אולם תוך כדי עמידתו בתפילה, הפכו הצדיקים לרשעים, ולא היתה להם זכות להינצל.

אוצר החכמה

הירידה היתה מהירה: אברהם החל להזכיר חמישים צדיקים, אחר כך ירד לארבעים וחמישה צדיקים, ארבעים, שלושים, עשרים, עשרה, עד אשר לא נותרו במקום אף עשרה צדיקים.

כך הסביר הגאון את הירידה הרוחנית הגדולה, שהביאה למיעוט המתפללים בבתי הכנסת.

בזמן הכיבוש הרוסי, אפשרו לי להתפלל בבית הכנסת בשבת בבוקר, למרות גילי הצעיר. זכורני, כי הייתי הילד היחידי בכל בית הכנסת, וזאת בזכות הוריי היקרים, שהגנו עלינו מנגע ההשכלה והשרישו בנו את דרך היהדות הצרופה.

כאמור, לאחר שנחרבו רוב הישיבות והחדרים על ידי המשכילים, עדיין נותרו ישיבות קטנות במספר עיירות. בזמני היתה בוילקומיר ישיבה ובה כחמש מאות תלמידים. גם בקלם היתה ישיבה תחת הנהלת הגאון הצדיק ר' אליהו לופיאן וגיסו הגאון הצדיק הקדוש ר' אלי קרמרמן הי"ד, וכן היתה ישיבה בינובה. פרט לכך, היו עוד מספר חדרים קטנים וישיבות קטנות בשאר עיירות ליטא.

בקובנה נשארו שלוש ישיבות קטנות:

ישיבת "עטרת הצבי", שבראשה עמד הגאון הרב ר' שמחה גיטלביץ, שהיה

מגדולי סלבודקה, ומאוחר יותר מילא את מקומו של סבי ברבנות ה"הר הירוק" בקובנה. היתה אף ישיבת "עץ חיים", בראשותה עמד הגאון הקדוש ר' יעקב פלקנישקי זצוק"ל וחתנו הגאון ר' יונה סענדזול הי"ד. ישיבה קטנה נוספת היתה בסלבודקה, וזוהי ישיבת "אוהל משה". מייסדה היה הגאון הצדיק הרב מלצר, שכונה "ר' איצלה המחלק", עם חתנו, מורי ורבי הגאון הקדוש הרב ר' שמואל מארוק זצוק"ל, הי"ד.

בפרבר של שאנץ היתה הישיבה המפורסמת של הגאון הצדיק ר' הירשלה לויטן מאלקסוט. משיבתו פתחו את הישיבה הגדולה, ישיבת סלבודקה המפורסמת, והישיבה הקטנה המשיכה בהנהלת חתנו הגאון הצדיק אביגדור מנקביץ זצ"ל, רבו של אבי. אחריו ניהלה בנו הגאון הקדוש ר' שמחה זיסל מנקביץ הי"ד.

ישיבת "אוהל משה" שכנה מול ישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקה, אבל שאר הישיבות למדו בבתי מדרש בקובנה. גבאי בתי המדרש היו אוהבי תורה ואפשרו לתלמידי הישיבות ללמוד בבתי הכנסיות.

בניית מבני הגימנסיות ואחזקתן השוטפת עלתה הון רב. מנין הגיעו למשכילים תקציבי עתק למטרה זו?

ראשית, המשכילים - שבראשם עמדו אנשי אקדמיה - קיבלו תמיכה מהשכבה העשירה, שהייתה מקורבת אליהם. אולם לא רק מתמיכות אלו התקיימו:

כאמור, המשכילים השתלטו על הנהלות הקהילה בערים הגדולות במשך השנים שבהן נעדרו יהודי ליטא. המשכילים הוכיחו כביכול נאמנות לממשלת רוסיה הצארית, כיון שדיברו רוסית רהוטה, ועל כן לא הוגלו.

להנהלות הקהילה בכל עיר ועיר היו הכנסות קבועות ממיסים, משחיטה, מבתי המרחץ והקבורה. השתלטות המשכילים על הנהלות הקהילה, הזרימה את הכספים הללו אליהם.

זאת ועוד, לאחר הקמתה של ליטא החופשית, תוקצבו הנהלות הקהילה באופן קבוע על ידי הממשלה הליטאית. גם כספים אלו, שנועדו לצורכי חינוך, הגיעו לידיהם של המשכילים בעקבות שליטתם בהנהלת הקהילה.

העם הליטאי חי כשלוש מאות שנה תחת כיבוש הצאר הרוסי. קודם לכן היתה ליטא מדינת מלוכה גדולה וחלק גדול מרוסיה היה תחת שליטתה. לאחר מלחמת העולם הראשונה הוקמה מדינת ליטא העצמאית על פי הסכמים, שעליהם החליטו המדינות שניצחו במלחמה.

ליטא היתה מדינה ענייה. לא היו לה אוצרות טבע רבים. העם הליטאי התקיים מעבודת אדמה ומיערות העד שבמדינה. גם התעשייה היתה דלה ולא מפותחת. בליטא היה בית חרושת אחד גדול - "באטאס" - בבעלות המיליונר היהודי, פרנקל משבלי. לפני קום מדינת ליטא שיווק בית חרושת זה נעליים לחלק גדול מרוסיה, ולאחר הקמת ליטא העצמאית הוקטן שיווקו למינימום האפשרי.

ממשלת ליטא החדשה רצתה לקבל עזרה כספית מהעולם החופשי, בפרט מאמריקה, כדי להקים תעשייה מפותחת שתספק מקומות עבודה לאלפי הליטאים ותכניס כספים לממשלה.

הליטאים, כמו כל האנטישמים בעולם, חשבו שליהדות העולם - במיוחד לזו שבאמריקה - יש השפעה על הממשלות השונות. הם חשבו, שאם יתנו הטבות וזכויות למיעוטים שבליטא, בעיקר ליהודים, יוכלו לקבל ממשלות העולם תקציבים והלוואות.

היהודים בליטא היו כאחד עשר אחוז מכלל תושבי ליטא, ומלבדם היו בליטא מיעוטים נוספים. הליטאים, כדי להוכיח שהם מיטיבים עם יהודי ליטא, נתנו בתחילה אוטונומיה מלאה ליהודים ומינו שני שרים יהודים בממשלה, כשאחד מהם הינו שר לענייני אוטונומיה. באותה תקופה כחלק מההטבות העבירו הליטאים תקציבים ממשלתיים גדולים ליהודים, שהופנו בעיקר לחינוך.

היות שבשנות מלחמת העולם הראשונה השתלטו המשכילים על הנהלות הקהילה, ומלבד זאת היו מקורבים לממשלה, הם נטלו את כל התקציבים שהועברו לחינוך היהודי לצורך הקמת הגימנסיות ואחזקתן.

כאשר חזרו גדולי ישראל מהגלות שנכפתה עליהם, גילו כי התקציבים נוצלו על ידי המשכילים. תקציבים נוספים לא הועברו על ידי ממשלת ליטא, שמאוחר יותר התחרטה על מה שכבר נתנה.

הרווח מהאוטונומיה ומההטבות של ממשלת ליטא, היו עד שנת תרפ"ה, 1925 למניינם.

ממשלת ליטא הגיעה למסקנה, שעל אף ההטבות שנתנו ליהודים, אומות העולם לא תגמלו אותה בזכויות, במענקים או בהלוואות. גם יהודי העולם לא השקיעו בליטא, והליטאים החלו לגלות את שנאתם ליהודים. הם הבחינו שרוב העושר נמצא אצל היהודים ורצו להצר את צעדיהם.

רוב המסחר והתעשייה היו בידי היהודים ורוב בעלי הבתים בקובנה היו יהודים. הליטאים רצו להעביר לידיים ליטאיות את הרכוש היהודי ואת הבעלות על הבניינים בערים.

ממשלת ליטא ביטלה את זכויות היתר שהיו ליהודים. גם שני המיניסטרים היהודים פוטרו. הממשלה טענה, שהיא תדאג לשמירת זכויות היהודים שכבר עוגנו בחוק, ועל כן אין צורך בשרים מיוחדים לעניין.

הליטאים פתחו בית ספר ליטאי בעבור אנשי האינטליגנציה הליטאים. כאשר הם ראו שיש כבר משכילים ליטאיים מסיימי תיכון - הם הפסיקו להזרים את התקציבים שנתנו עד כה ליהודים לצרכי חינוך. גם האוניברסיטאות חדלו לקבל סטודנטים יהודיים, וכך נוצרה שכבה של מלומדים ליטאיים.

בתקופה זו בתי הספר והגימנסיות העבריות היו מבוססים כלכלית. היו להם מבנים מתאימים והם יכלו להמשיך לנהל את המוסדות בכבוד. אולם החינוך היהודי החרדי עמד לפני משבר רוחני וכלכלי גם יחד.

רבי יוסף יהודה לייב בלוק זצ"ל
אב"ד ור"מ טעלז

החינוך התורני בליטא עמד לפני התמוטטות. בתקופה זו קם אחד מגדולי הדור בליטא - הגאון מהרי"ל בלוק, ראש ישיבת טעלז ורבה של העיר - בהחלטה נחושה: "אם לא נפעל עכשיו בעניין חינוך הילדים, עוד מספר שנים לא יישאר בליטא אף לא חדר ותלמוד תורה

אחד. מוכרחים להציל את הדור הצעיר ולפעול בנשק שבו נלחמים המשכילים ביהדות החרדית. אם לא נעשה כך, יהיה הדור הצעיר מנותק לחלוטין מהתורה ומהמצוות".

המהרי"ל בלוח רצה להקים זרם חינוך של היהדות החרדית, בדומה לחינוך העצמאי בארץ. המורים בו יהיו מורים חרדיים, שילמדו בשיטות הלימוד החדשות, אולם הכל יעשה תחת פיקוח של מנהל תלמיד חכם וירא שמיים, שיתיעץ בכל עניין עם גדולי ישראל.

המהרי"ל בלוח הקים סמינריון להכנה מהירה של מורים חרדיים. המורים הלומדים שם היו תלמידי ישיבת טעלז לשעבר, שעזבו את הישיבה

בשל אילוצים שונים. הוא פתח גם סמינריון למורות בטעלז, בשם "שולמית". כך קם, תחת פיקוחו של מהרי"ל בלוח, דור של מחנכים תלמידי חכמים ויראי שמיים, להצלת חינוכו של הדור הצעיר.

הסמינריון למורים היה תחת פיקוחם של גדולי ישראל, כדי שלא יפגע חס ושלום בתלמידי הישיבה הגדולה דטעלז.

מטעלז נשלחה לקובנה אישיות חינוכית מיוחדת ודגולה, הרב שמואלביץ, שהיה תלמיד חכם מובהק, כדי לפתוח בית ספר לבנים על טהרת הקודש, שנקרא "יבנה". כפי הנראה, היה זה בשנת 1925. הרב שמואלביץ היה איש אשכולות, בעל הדרת פנים מאירה, מתלמידי ישיבת טעלז וקרוב משפחה של משפחת ראשי הישיבה. בניו למדו בישיבות הגדולות בליטא.

הרב שמואלביץ התחיל בהקמת בית הספר בלא כלום, ללא בניין וללא תקציבים. בקושי רב הוא אסף מספר מורים שילמדו בבית הספר. המורים שהצליח לאסוף

בנין הגימנסיה "יבנה" בטלז